

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
в година XX, 2012 в номер 1

Философия

Българско научно-методическо списание
в година XX, 2012 в номер 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
в година XXIX, 2012 в номер 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

21

21 – 27 МАЙ
2015 г.

Създателят на белязаните атоми

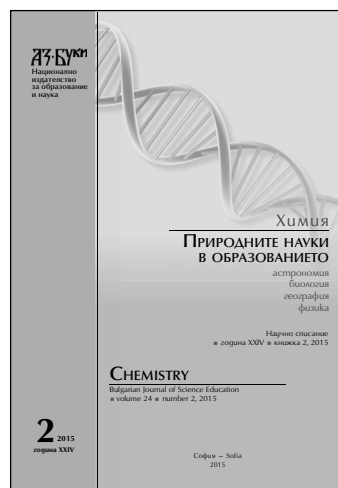
Откъс от „Създателят на белязаните атоми: 130 години от рождението на Георге де Хевеши“

Ивелин Кулев

В Будапеща в семейството на Лайош Бишиц Хевеши и баронеса Еужени, която по баща е Шосбергер де Торня, на 1 август 1885 г. се ражда Георге Карлс. Това е петото поред дете в семейството, където освен това се раждат още три. Баща му е бил вицепрезидент на Унгарския металургичен завод, а неговият дядо Давид Бишиц получава през 1895 наследственото унгарско благородническо положение с представката „de“ – Де Хевеши. Следователно Георге се превръща в Георге Карлс де Хевеши, или както е прието в немскоезичната литература „фон“, Георге Карл фон Хевеши. Неговата баба Йохана, която по баща е Фишер, е една от най-значимите еврейски филантропи на XIX век. Чрез това като че ли се изчерпват описанията на неговия произход, което е твърде важно за всеки човек, и следващите действия го получаване на Нобеловата награда по химия за 1943 г., а и след това, са плод на неговото трудолюбие, способности и необикновен късмет.

Георге де Хевеши завършва гимназиалното си образование през 1903 г. и започва да следва химия в Университета в Будапеща. След една година се премества в Техническия университет в Берлин, където обаче остава само един семестър. Продължава следването си по химия в Университета във Фрайбург. Първоначално Де Хевеши смята да се дипломира като инженер-химик и да започне работа в някой от многото химически заводи, които работят на територията на Германия и Австро-Унгария. Постепенно обаче научните изслед-

Заглавието е на редакцията

www.science.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Борислав Тошев
E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

Редактор

Георги Дянков
0887 81 27 67
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: science@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 2/2015:

NEWS

Академично слово пред
абсолвентите от випуск 2014 /
В. Симеонов

LETTERS TO THE EDITOR

За интелектуалния „синергизъм“
между два европейски проекта /
В. Симеонов

CURRICULUM MATTERS

Teaching Chemistry at Technical
University / L. Nacheva-Skopalik,
M. Koleva

TEACHING EFFICIENCY

Формиращо оценяване Peer
Instruction с помощта на Plickers
технологията / И. Коцева /
М. Гайдарова / M. Gaydarova,
Г. Ненчева

Improving Students' Performance in Naming and Writing Structural Formulae of Hydrocarbons Using the Ball-and-Stick Models / *P. A. Sarkodie, K. Adu-Gyamfi (Ghana)*

Student Performance in a Seminar Based Examination of Basic Biochemistry Course / *M. E. A. Mohammed (Sudan)*

EXPERIMENTS

Vapor Pressures of 1-Butanol over Wide Range of Temperatures / *J. Safarov (Germany), B. Ahmadov, S. Mirzayev (Azerbaijan), E. Hassel (Germany)*

PROBLEMS

Three Hypothetical Problems for Quantitative Precipitation / *S. Ergül (Turkey)*

Формиране на нови знания в обучението по физика с помощта на графично моделиране / *X. Перова*

PERSONALITIES IN SCIENCE

Академик Тодор Георгиев Николов – плодотворен житейски и творчески път / *З. Костова*

HISTORY AND PHILOSOPHY OF SCIENCE

Създателят на белязаните атоми: 130 години от рождението на Георге де Хевеши / *И. Кулев*

NEW INFORMATION MEDIA

Дизайн на университетски курс за електронно обучение (за бъдещи учители по биология) / *К. Йотовска*

BOOK REVIEWS

Културна история на науката: нови идеи за материята и възникването на модерната химия / *Б. В. Тошев*

вания го увеличат и променят неговите намерения. Инженер-химикът се превръща в учен. Така през 1906 г. под ръководството на проф. Георг Майер (*Georg Franz Julius Meyer, 1857 – 1950*) Де Хевеши започва работа върху своята докторска дисертация. През 1908 г. получава докторска степен по физика в Университета във Фрайбург. Докторската му дисертация е работа, в която се изследва реакцията между натрий и натриевата основа при висока температура, т.е. натриевата основа и натрият са стопилки, които взаимодействат. Високите температури и химическите реакции при тях се превръщат в хоби за Де Хевеши.

Същата година получава място в Техническият университет на Швейцария в Цюрих – известния ETH (Eidgenössische Technische Hochschule), където е работил и Айнщайн. Там в Института по физикохимия при проф. Р. Лоренц – водещ специалист по високотемпературните реакции, Де Хевеши, като асистент на Лоренц, се надява да продължи своите изследвания. Съвсем скоро обаче проф. Лоренц напуска Цюрих. Останал сам и след разговор с Фриц Хабер (*Fritz Haber, 1868 – 1934*), който като физикохимик разработва теоретично проблема за синтеза на амоняк от азота във въздуха, решава да се включи в екипа на Хабер и Росиньол. Така след известно време Де Хевеши се отправя за Карлсруе, където се провеждат опитите за синтез на амоняка. Хабер му поставя за задача да създаде стопен метал, поглъщащ газове и излъчващ електрони, когато се окислява. Такава една дейност би имала отношение към създаването на катализатор за работите на Хабер за синтеза на амоняка. Такава работа обаче изисква допълнителни познания по физика и Де Хевеши напуска Карлсруе в началото на 1911 г., отправяйки се за Англия, за да научи повече за измерванията на електрическата проводимост на газовете, с която ще се изследва поглъщането на газове от стопения метал. След това той планира да се завърне в Карлсруе и да работи за синтеза на амоняка. В Манчестър обаче се среща с проф. Ърнст Рагърфорг – водача на изследванията на радиоактивността в света, който за Де Хевеши се превръща и във водач на неговата съдба. Така той започва работа в областта на радиоактивността.

Първата задача, която му поставя Рагърфорг, е да се изследва разтворимостта на актинона – радиоактивен газ с период на полуразпадане от 4 секунди! Де Хевеши, въпреки че комбинира в тези свои изследвания цялата си изобретателност, няма големи успехи, когато Рагърфорг му поставя друга задача. Това според спомените, предадени от една от по-късните сътруднички на Де Хевеши – Хилда Леви, е разговор, който се провежда в една от лабораториите. Рагърфорг, прегърнал през раменете младия Де Хевеши, казва: „*Моят момче, ако цениш своята сал, ще разделиш радий-D от досадното олово!*“ (Levi, 1985).

Радий-D, който се намира в радиоактивното семейство на уран-238, се поражда чрез алфа-разпадане на полоний-214 (радий-C'). Радий-D представлява радиоактивен изотоп на оловото (^{210}Pb) с период на полуразпадане от 22 години и с помощта на химични методи не може да бъде отделен от нерадиоактивното олово. Сместта от радий-D и присъстващото нерадиоактивно олово представлява проблем, който проф. Радърфорд не е в състояние да разреши. Надява се, че неговият млад химик ще е в състояние да разреши този съвсем не толкова лек въпрос. В онези години понятието изотоп все още не е известно и редица радиоактивни елементи, представляващи изотопи на вече известни елементи, не могат да бъдат отделени от присъстващите други изотопи в сместа с помощта на химични методи. Така Де Хевеши започва серията от несполучливите си опити да раздели радий-D от оловото, което присъства в разтвора от оловен хлорид, предоставен му от проф. Радърфорд. След години Де Хевеши, спомняйки си за тези свои изследвания, казва: „*Бидейки млад човек, бях оптимист и имах чувството, че ще успея в своите опити*“ (Hevesy, 1962). След години на упорит труд Де Хевеши достига до извода, че радий-D не може да бъде разделен химически от оловото. Така се ражда и идеята за белязане на оловото с радиоактивния радий-D.

Студентът Георге де Хевеши

Междувременно Де Хевеши се сприятелява с един от докторантите на проф. Радърфорд – Хенри Мозли, който става известен в химията, а вероятно и във физиката, с това, че в своята докторска работа, изработена под ръководството на проф. Радърфорд, установява връзката между честотата на спектралните линии и електрическия заряд на атомното ядро на химическите елементи, т.е. на поредния номер на елементите в Периодичната система на Дмитрий Менделеев (Moseley, 1913; 1914). Същата година Нилс Бор предлага модел на атома, в който поредният номер на елемента в периодичната система е равен на броя на протоните в ядрото.

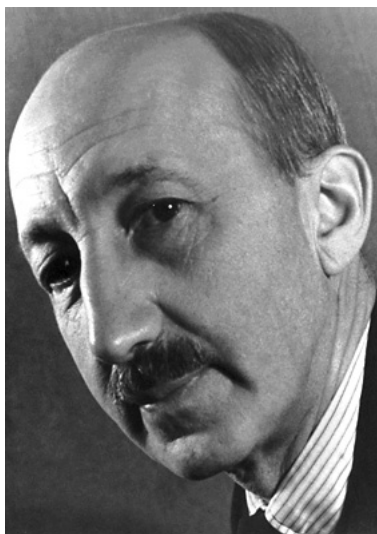
В началото на 1913 г. Де Хевеши напуска Англия, отправяйки се за Австро-Унгария. Там, във Виена, в Института по изследване на радия работи Фридрих Панет. Той има подобен опит с радий-D. Двамата – Георге де Хевеши и Фридрих Панет, започват първите експерименти, в които се създава „методът на радиоактивните индикатори“. Резултатът от тези експерименти значително по-късно е наречен „метод на белязаните атоми“, тъй като белязането е възможно да се осъществи не само с радиоактивен изотоп.

През април 1913 г. Де Хевеши пише на Радърфорд следното: „*Радий-D е неразделим от оловото и е ясно, че можем да използваме RaD като индикатор на оловото и да се*

изследва неговото поведение в ниски концентрации, например разтворимостта на неразтворимите соли на оловото. Приготвихме оловен сулфид + сулфид на Ra-D и използвахме тази утайка, за да определим разтворимостта на PbS чрез измерване активността на 8 наситени и изпарени разтвора“ (Palló, 2009).

Едва ли има друг случай в историята, в който методът на радиоактивните индикатори да е постигнал по-голям ефект от следния случай: Де Хеवेशи подозира, че хазайката му в Англия предлага храна, в която тя смесва храна, останала от предишния ген. За да провери това, той поставя радиоактивно вещество в храната, която съзнателно не дояжда. На другия ден гонесеният от лабораторията електроскоп регистрира радиоактивност в храната, която неговата хазайка му поднася със следобедния чай. Наред с всичко останало този епизод показва, че идеята за радиоактивните индикатори се е родила доста преди Де Хеवेशи да се отпрати към Виена.

През 1914 г. Де Хеवेशи напуска Виена, за да се върне в Англия. Започва обаче Първата световна война. Началото на войната го скарва в Холандия, преди да пресече Ламанша. Така в началото на 1915 г. той е мобилизиран в австроунгарската армия. По същото време неговият приятел Мозли се записва доброволец в Кралските инженерни войски в Англия. Така той е от другата страна на фронта. Мозли воюва за Съюзниците, а Де Хеवेशи – на страната на Германия, Австрия... Скоро обаче след това Мозли е убит в битката за Галиполи при Дарданелите, с което си отива един млад живот с големи възможности в науката.

Ученият Георге де Хеवेशи

След края на войната Де Хеवेशи преподава известно време в Университета в Будапеща, а през пролетта на 1919 г. заминава за Копенхаген в Института на Нилс Бор, където обсъжда своята бъдеща работа. Там известно време се занимава с разделяне на изотопи и постига успехи чрез дестилване на живак, хлор и калий. Впоследствие, през 1922 г., заедно с Дърк Костер (*Dirk Coster*, 1889 – 1950), използвайки рентгенофлуоресцентния метод, изследва циркониев минерал, при което откриват 6 непознати рентгенови линии в неговия спектър. Въз основа на атомния модел на Нилс Бор Де Хеवेशи достига до заключението, че това следва да е нов химичен елемент. Така бива открит $72^{\text{ruthenium}}$ елемент в Периодичната система (Coster & Havesy, 1923; Havesy, 1923). Наричат го хафний по латинското име на Копенхаген – „Хафния“. Така Де Хеवेशи, използвайки рентгенофлуоресцентния метод, открива и един нов химичен елемент.

Хилда Леви – сътрудничката на Де Хевеши в Копенхаген

От следващата година Де Хевеши започва целенасочено изследване на абсорбцията на оловото чрез откритите от него белязани атоми. Инжектира радий-D в бобови растения, а през 1924 г. изследва елиминирането на бисмута след инжектиране на радий-D в зайци. Това всъщност са първите биологични експерименти с помощта на белязаните атоми.

През 1926 г. Де Хевеши става професор в Университета във Фрайбург, Германия, и оглавява Катедрата по физикохимия. Там работи по усъвършенстване на рентгенофлуоресцентния метод и продължава с опитите си по метаболитните процеси в растения и животни. Същевременно продължава и работата си в областта на радиохимията, като открива алфа-лъчението на самария, т.е. $^{147}\text{Sm} (\alpha) \rightarrow ^{143}\text{Nd}$.

Игването на власт на Хитлер слага край на работата на Де Хевеши във Фрайбург. Тъй като е от еврейски произход, той е принуден да напусне Германия, за да не попадне в концентрационен лагер. Така през 1934 г. той е отново в Дания, в Копенхаген, в института на Нилс Бор. Междувременно съпрузите Ирен и Фредерик Жолио-Кюри откриват изкуствената радиоактивност (Curie & Joliot, 1934). Италианецът Ферми (Enrico Fermi, 1901 – 1954) разбира, че лишеният от електричен заряд неутрон ще прониква значително по-лесно от електрически заредените алфа-частици в атомното ядро, и облъчва редица елементи с неутрони. При това регистрира генерираната радиоактивност и получава първите радиоактивни изотопи на голям брой елементи. Де Хевеши се досеща, че използвайки този начин, би могъл да създаде нов аналитичен метод и през есента на същата година той отправя искане към фирмата „Ауер“ във Велсбах (Германия). Получава проби от редкоземни елементи, които неговата сътрудничка в Дания – Хилда Леви, облъчва с неутрони в изотопния източник. Първият редкоземен елемент е диспросий. Въпреки че плътността на неутронния поток не е висока (10^6 неутрона/секунда), то високото напречно сечение на взаимодействие на диспросия с неутрони (950 барна), а и на другите редкоземни елементи, позволява да бъде регистрирана висока индуцирана радиоактивност. Като резултат от това облъчване Де Хевеши успява да изведе основния принцип на неутронноактивационния анализ – по периода на полуразпадане се идентифицира генерираният радиоактивен изотоп, а неговото количество – по интензитета на лъчението. По такъв начин Де Хевеши е човекът, който открива и въвежда в аналитичната практика неутронноактивационния анализ (Nevesy & Levi, 1936; Kuleff, 2006).

Пълния текст четете в сп. „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 2

Деца с специални потребности ще избират професия по-лесно

Откъс от „Синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности“

Моника Богданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Дефиниране на понятията

Много често в специализираната литература използването на гаген термин е в зависимост от контекста, от проблемното поле и област на познанието, но именно специфичното разграничаване позволява очертаването на пресечни точки, запазвайки смислосъдържателното ядро.

1. *Специални образователни потребности (СОП)* – в миналото за децата с увреждания се е говорело като за недъгави, къпоави, сакати, били са хвърляни в ровове и оставяни на естествения подбор. Исторически, подходите, отношението и термините претърпяват естествена промяна.

Увреждане е термин, понятие, което преминава през исторически етапи в България и означава „загуба или нарушаване на физиологически и анатомически структури и на свързаните с тях физически, умствени или психически функции“. Свързвайки се с идеите на дефектологията (наука за дефектите в човешкото развитие), от чийто терминологичен апарат е част, до началото на 90-те години на ХХ в. се е говорело за *деца с патология, болни деца, аномални деца* – „със значителни отклонения от нормалното физическо или психическо развитие“ (Карагъзов, 2000; Днев, 1978), *дефективни деца* (Терзийска, 2009а; Карагъзов, 2000). Разделението на дефектологията на сурдопедагогика, тифлопедагогика, олигофренопедагогика и гр. се основава предимно на медицинския модел,

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева

E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова

0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 3/2015:

НЕФОРМАЛНО УЧЕНЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Отношението „музеи – ВУЗ“ през погледа на студентите / *Вася Делибалтова, Биляна Гъркова*

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Синергичен модел за професионално ориентиране и консултиране на деца и младежи със специфични потребности / *Моника Богданова*

Характерни особености на негативната играчка и познавателни стратегии за преодоляване на отрицателното отношение към нея в представите на децата от предучилищна възраст / *Иван Миленски*

**ЧУЖДЕСТРАННИ ИЗСЛЕД-
ВАНИЯ**

A Month in the Life of a Teacher. Home and School as the Place of Everyday Experiences of Teachers in Midlife Transition Period / *Jiři Prokop, Joanna M. Łukasik*

Философия на мениджмънта на класа (Част 2) / *Кристоф Айххорн*

**ДОКТОРАНТСКИ ИЗСЛЕД-
ВАНИЯ**

Финансиране на средното образование в Германия и България. Сравнителен анализ / *Йоана Минова*

Инструменти за самооценка в детско-юношеска възраст в психолого-педагогическата и ерготерапевтичната практика / *Лилия Тодорова*

За корекционната работа при дисграфията на езикова основа / *Лиляна Чобанова*

СПОДЕЛЕН ОПИТ

Един компютър – много възможности / *Жечка Стоянова*

КНИЖНИНА

Взаимодействие между история, академизъм и реални практики в социалнопедагогическата дейност / *Пламен Радев*

Нова книга. Отзив за книгата на проф. д.с.н. Дончо Градев „Властта на малкия човек“ (2015) / *Клавдия Сапунджиева*

което е влияние на руската школа и подходи. Известни са и идеите на рехабилитационната педагогика (Днев, 1978). С развитие на специалната педагогика – „ориентирана към социалната рехабилитация и подготовката на детето за пълноценен живот в обществото“ (Терзийска, 2009а), не се говори за слепи и глухи, а за зрителино затруднени и лица със слухови нарушения, с интелектуална недостатъчност, което разширява полето на работа и регистрира особеностите на практиката (слабочуващи, с обучителни затруднения и т.н.). Нормативно, в Инструкция № 6 от 18.03.1977 за приемане на деца и ученици в специални училища и специални учебно-възпитателни заведения, са наречени „с телесни и психически недостатъци“.

Днес в България за Детето със специфични потребности най-често се говори като за *Дете със специални образователни потребности* (СОП). Това понятие е определено в нормативните актове на Министерството на образованието и науката, според които СОП могат да имат деца, срещащи различни затруднения в обучението поради:

- сензорни увреждания (нарушено зрение или увреден слух);
- физически увреждания;
- умствена изостаналост;
- езиково-говорни нарушения;
- специфични обучителни трудности;
- нарушения на общуването и комуникацията;
- хронични заболявания, които водят до СОП;
- множество увреждания.

В началото терминът се превежда от англ. ез. (‘special educational needs’) като *специални педагогически нужди*, а после – специални образователни потребности. Д. Цокова (2009) пише за *деца със специални педагогически потребности*, а В. Рагулов (1996) – за *деца със специални образователни/педагогически нужди*.

Използването на специфични образователни потребности се свързва с термините „специфични обучителни трудности“, „специфични нарушения на способността за учене“, „специфични трудности на ученето“. Според А. Атанасова (2006) децата със специфични нарушения на способността за учене са една част от децата със СОП, като „те имат проблеми в научаването на четене, писане, смятане поради специфичен когнитивен дефект“. Всъщност това е втората група разстройства на ученето, изведени от автора – следствие от вътрешни фактори, изразени с дисфункция на ЦНС, което е изведено като „обучителни затруднения“ в нормативната база.

Тъй като терминът СОП „насочва към потребностите на децата с увреждания от специална

помощ и грижа, от специални условия и средства за образование, предполага адекватно включване в образователната среда за осигуряване на оптимално възможното удовлетворяване на специалните образователни потребности“ (Терзийска, 2009b: 31), *за целите на разработката, свързана с професионалното ориентиране и консултиране (което не се реализира единствено в училище) този термин е ограничаващ*. Поради идеята за интеграцията на преден план най-често се извеждат образователните потребности, но често пренебрегвайки всъщност потребността от включване в социалното, общуването и усвояването на професия/занаят. От друга страна, механизмите за диагностициране на СОП придават водеща роля на коефициента на интелигентност (IQ), което свежда Детето до статистика, процент нетрудоспособност, лице с необходимост от придружител и т.н. – отново социален подход, който абсолютизира подкрепата, често стимулирайки „модел на научена безпомощност“.

Понятието „специфични потребности“ обединява и двете категории (СОП и специфични нарушения на способността на учене), без да абсолютизира ролята на образованието. В това понятие не следва да се включват децата с невросоматични нарушения (обект на соматопедията) поради категоричното убеждение на автора, че в този случай се касае изключително за психотерапевтичен подход, който да установи причините за състоянието на детето, без то (или преди) да бъде класифицирано като дете със СОП.

Така, всяко Дете има специални потребности, но Детето със затруднения има специфични такива, които трябва да се имат предвид при реализиране на ПОК. И това не е игра на думи – ако приемем определението „специални“ (и особено в контекста на IQ), означава да пренебрегнем *равностойни*, да се вглеждаме в затруднението, а не във възможностите, способностите и потенциала на Детето. Тези деца не са по-специални от всички останали – пътят към тях предполага специфични методи, подходи, повече въображение и творчество, търпение и постоянство (всъщност необходими и за децата „в норма“). Но тъй като все по-често се използват алгоритми, схеми и технологии за възпитание, обучение, терапия, някак си в тях тези деца по-трудно се вписват – те са по-уязвими от съвременните форми на евгениката, поставяйки на изпитание не само професионализма, но и търпението, сензитивността, хуманността и разбирането на човешкото.

Често се използва и понятието „увреждане“, което всъщност заменя понятието „инвалид“ – „личност с всички права и задължения, с които се ползват останалите граждани. Той е поставен в затруднена ситуация и е заобиколен от икономически, социални, психологически, архитектурни, транспортни и др. бариери, които не може да преодолява като другите граждани, поради преобръщането на елементи от условията на живот и организацията на обществото в такива бариери и/или от наличието на физически, сензорни, умствени и/или психически заболявания, увреждания, осакатявания или недъзи. Това трайно затруднява, ограничава или прави невъзможно извършването на основни житейски дейности и/или изпълнението на присъщите за дадена възраст, пол, образование и квалификация социални роли в съответствие с правните и социални норми на обществото“.

В Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (UNCRC или Конвенция на ООН) се използва следното определение (Член 1): „Лицата с увреждане включват онези, които имат дългосрочни физически, умствени, интелектуални или сензорни недостатъци, които във взаимодействие с различни препятствия могат да попречат на пълното им и ефективно участие в обществото наравно с другите“. Употребата на термина увреждане има и привърженици, и противници – най-вече по отношение на обидата и неуважението, което се приписва, идеята, че етикетира. Отдавна е ясно обаче, че е важен начинът на говорене, отношението, езикът, думите, които се използват, за да се предаде цялостното послание. В този смисъл увреждане е названието за болест. От друга страна, ако ще се формират съвременен стил и тезаурус, е добре да бъде синоним на конкретната диагноза, заболяването или „проблеми с...“, затруднения. *Така акцентът би бил болестта-причина за състоянието, а не последицата-резултат. Заговарянето за болестта като факт, давайки пространство за ресурсите на човека, без да се лимитират през ограничението-болест, би подпомогнало и нейното приемане.*

Дали ще бъде „дете с увреждане“, или „дете със специални образователни потребности“, „специални педагогически нужди“, „специфични образователни потребности“, „в неравностойно положение“, „инвалид“ и т.н. – все още се търси общоприет термин. Ж. Лакан обаче е казал: „Нещата са в думите“ – и те са важни, а говорейки за деца с проблеми, е важно и как се казва.

Важно е понятията „дете със специфични потребности“ и „увреждане“ да се използват с акцент *болестта като Път* и през значението на думата *специфичен* (лат. *specificus*): 1. Свойствен само на един предмет или явление; особен, характерен. И насочвайки авторовите идеи към второто значение на „специфичен“: мед. Който действа силно; ефикасен, резултатен. Мислейки за детето като за дете със специфични потребности, всички, ангажирани с него, го съпровождат по Пътя към развитието на неговата резултатност, вярвайки че може да „действа силно“.

2. *Синергичен модел* – синергия (синергизъм) от гр. *συνεργία* – *syn* (заедно) и *ergos* (действащ, действие). Синергичен – действащ съвместно. Съвместно действие, при което крайният ефект или отговор е по-голям от сумата на ефектите или отговорите, предизвикани поотделно от всеки агент (фактор). Ефект $1 + 1 = 3$.

В този смисъл, синергичен модел за ПОК на деца със специфични потребности означава съвместно действие на различни фактори, на различни нива, благодарение на което би могло да се реализира ефективно професионално ориентиране и консултиране с възможност да се адаптира в различни (организационни) среди.

3. *Професионално ориентиране и консултиране и кариерно консултиране* – въпреки тенденцията да се уеднаквяват, за целите на изследването тези термини ще бъдат разграничени, а именно: „Професионалното ориентиране се свързва с подготовката и подпомагане на личността за *избор на професия*, а кариерното ориентиране практически протича, след като е реализирано професионално ориентиране и професионален избор, т.е. избрана е професия – „Следва да се прави разграничение между професионалното ориентиране за избор на професия и кариерното развитие и ориентиране във вече избрана професия, тъй като това има значение за подходите и методите на консултантска дейност“ (Василев, Мерджанова, 2011). Все по-често се правят опити понятието кариерно ориентиране да заменя понятието професионално ориентиране – основната разлика между тях (най-общо) е, че професионалното консултиране е насочено към възможен избор на професия, а кариерното – към възможностите за кариерно развитие. Кариерното ориентиране обединява избора на професия с избора на възможности за образование, обучение и заетост, като акцентира върху взаимодействието между учене и пазар на труда. Предоставянето на услуги в това направление в рамките на целия живот е интегрална част на политиката за учене през целия живот. Кариерното ориентиране се свързва с кръг от дейности, които подпомагат хората на всички възрасти и на всеки етап от техния живот да определят своя капацитет, компетенции и интереси, да вземат решения за образование, обучение и работа и да управляват своя живот и възможности за учене, работа и други ангажименти, в рамките на които този капацитет и компетенции могат да се придобият и/или прилагат. Кариерното консултиране е процес, насочен към професионалното приспособяване, планиране и вземане на решение в областта на кариерата и нейната ефективност. Процес, при който конкретен специалист (кариерен консултант) оказва съдействие за вземане на решение по въпроси, свързани с кариерата.

Погобно смесване обаче се подкрепя и от дефиницията на Резолюция за кариерното ориентиране, приета от държавите членки на Европейския съюз по време на Председателството на Ирландия през 2004 г., която гласи: „Ориентирането се свързва с кръг от дейности, които подпомогат хората на всички възрасти и на всеки етап от техния живот да определят своя капацитет, компетенции и интереси, да вземат решения за образование, обучение и работа и да управляват своя индивидуален живот и възможности за учене, работа и други ангажименти, в рамките на които този капацитет и компетенции могат да се придобият и/или прилагат. Такива дейности са информиране и съветване, консултиране, оценка на компетенциите, наставничество, юридическа помощ, обучение за вземане на решение, формиране на умения за управление на кариерата“.

4. *Психология, психотерапия и психоанализа* – психологът реализира консултантски процес, сертифициран е да провежда диагностика, подписва документи, изискващи експертно становище на клиничен психолог (ТЕЛК например). Карьерното развитие на психолога би могло да следва развитие през определена психотерапевтична школа (и придобиване на лиценз за психотерапевт) и формиране като психоаналитик (признаване от съответна психоаналитична общност). Няма професионално изискване психотерапевтът да бъде психолог, докато психологът може да израства кариерно като психотерапевт и да прогължи до следващо ниво – психоаналитик. Психологът и психотерапевтът могат да се формират и работят през психоаналитичната парадигма – въпрос на професионален избор и практика, което предполага и съответни стандарти, правила.

По отношение на ПОК кариерният консултант също би могъл да се развива психоаналитично, без да става психотерапевт или психоаналитик. Психоанализата е подход към психичното и разбиране към несъзнаваното. Всяка организация също избира работна парадигма, през която се развива екипът и се реализират дейностите на различните специалисти.

През психоанализата се защитава тезата за необходимост от теоретична парадигма, която да се имплементира в практиката по ПОК (и не само). Без нея процесите и конкретната работа се свеждат до „реакция спрямо ситуацията и условията, желанията на различни субекти“, което поставя под въпрос професионализма. Спорът когнитивно-поведенчески или психоаналитичен подход по отношение ПОК на деца и младежи със СП е решен в полза на психоанализата поради необходимостта от изясняване на причините за заболяването и механизмите, които го съпътстват, клиниката, надхвърляйки „тук и сега“ и изследвайки разминаванията между „искам и не-действам“.

5. *Деца и младежи със специфични потребности* – тъй като картината на болестта често води до забавяне на цялостното развитие, възрастта при децата със специфични потребности е условна и ориентируваща. За младеж се приема лице до 29 г., като диагностиката е тази, която дава основание да се планират различни дейности, съобразени с изоставането. Въпросът за професионалната реализация касае младежите с увреждане, докато процесът на ПОК е прекожен.

В полето на ПОК понятията „деца и младежи“ могат бъдат използвани еднозначно. Въпреки че често при заболяване развитието е с (няколко) години по-бавно, отчитат се и особеностите на юношество (11 – 19 г.) – начало на пубертета, което отбелязва края на детството и се свързва с физически и психически промени. Авторитетите се оспорват, търсят се нови идентификации: „Юношата и девойката напомнят омара, който, след като се освободи от черупката си, се чувства длъжен да се скрие в скалите, докато си изработи нова черупка“.

Единното разбиране за понятията в полето се отразява в създаването и развитието на синергичен модел на ПОК за деца и младежи със СП, който може да се адаптира в конкретни организационни условия, но в основата си е концептуален.

Концептуален синергичен модел на ПОК за деца и младежи със СП
Моделът включва в синергична взаимовръзка подходи, методи, форми и субекти в следното уравнение:

синергично приложно ниво

+

синергично научно ниво

+

синергично методолого-методическо ниво

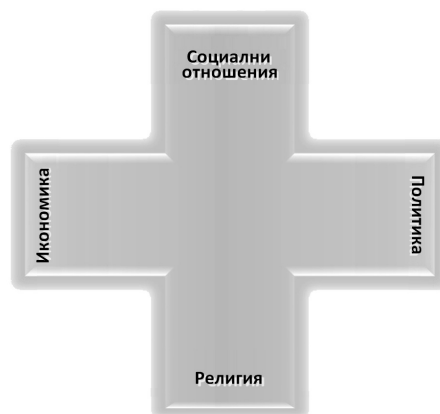
=

синергично личностно ниво С ПОВИШЕН ЕФЕКТ

Така, $1 + 1 + 1 = 4$

синергично приложно ниво + синергично научно ниво + синергично методолого-методическо ниво = синергично личностно ниво

Първо ниво на синергия „**синергетично приложно ниво**“ са конкретните политически, социално-икономически условия и религията като мощен духовен фактор (схема 1).

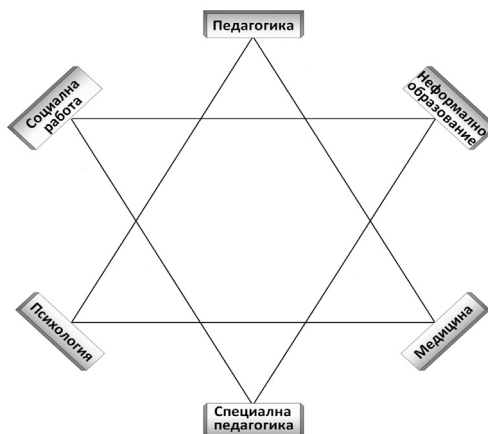

Схема 1. Първо ниво на синергия

Символът на вярата (кръстът) е онова разпятие, без което всички останали усилия биха били резултат (единствено) от (изтощителен) ентузиазъм, който би се изчерпал лесно, изгаряйки като Феникс. Тук резултатът-метафора между „умря, за да възкръсне“ (пре-откри-се идея) или „разнаха я“ (погубиха я) зависи от ясни и отговорни политически, експертни решения по посока създаване и развитие на системата по ПОК за деца и младежи със СП. Така нареченият гръцки кръст е с най-простата форма – всички страни са равни по дължина. Този знак (quadrata) се е използвал от предисторическо време с най-различно значение – като символ на бога на слънцето, бога на гръжда, като символ на елементите, от които е създаден светът: въздух, земя, огън, вода. В ранното християнство гръцкият кръст е символ на Христос. Единството на тези четири елемента и тяхната синергия е в основата на Съ-творението.

Това ниво задейства т.нар. гомино реакция и реализира:

второ ниво на синергия „**синергетично научно ниво**“ (схема 2) – основните науки в единия триъгълник са психология – медицина – педагогика, а във втория – специална педагогика (като клон на педагогиката), социалната работа и неформалното образование (като практико-приложни полета на науката).

Схема 2. Второ ниво на синергия

Синергията между теоретичните направления определя избора на водещите подходи за професионалното ориентиране и консултиране на деца и младежи със СП – психоаналитичния (клиничен и синергичен с медицина и психология), мултисензорния (психология – педагогика – специална педагогика – неформално образование – социална работа), подходите в ПОК (психология – педагогика – социална работа – неформално образование).

Това ниво отново задейства домино реакция и води до:

трето ниво на синергия **„синергетично методолого-методическо ниво“** (схема 3) – боромеев възел между психоанализата (като основна теоретична парадигма при реализиране на ПОК), мултисензорния принцип (в основата на всички подходи и методи, свързани с развитие на личния жизнен потенциал – учене чрез преживяване, формите на изкуството, пиктограмите и т.н.) и прагматичните подходи в ПОК.

Схема 3. Трето ниво на синергия

Именно в пресечните точки (между кръста на първото ниво, диагоналите на второто и между трите кръга на боромеевия възел на третото) се реализира:

„синергетично личностно ниво“ с ПОВИШЕН (синергичен) ЕФЕКТ, свързан с развитието на личностния жизнен потенциал, образованието, интеграцията и ПОК (виж схема 4).

Схема 4. Синергия на четвърто ниво

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 3

Недолюбваният лидер

Откъс от „Едно нехаресвано лидерство от времето на националното Възраждане“

Илия Тодев

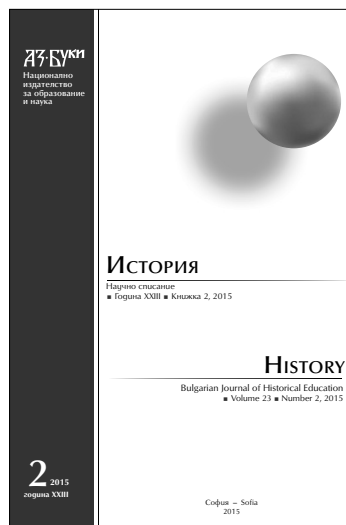
Институт за исторически изследвания – БАН

Поради своята вътрешна противоречивост нехаресваното лидерство е един твърде интересен политологически и психологически проблем. Такъв случай от нашето минало е г-р Чомаков. При това той не е долюбван не само от своите съвременници, но и от историците. От груга страна, и като лидер, и изобщо, той се радва на необикновена сполука – и това го прави още по-любопитен.

Чомаков е от типа лидер-парашутист, т.е. той не събира своите последователи, той ги получава наготово. Сервират му ги Пловдивската и Цариградската българска община, отчаяно нуждаещи се след Кримската война от водач, който ефективно да употреби събраната голяма жива сила. Като мирски водач на Църковното движение, Чомаков малко ще се интересува от рекрут и запазване на привърженици. Казвам това, защото, както е известно, най-доброто определение за лидер гласи „човек, който има последователи“. Негов главен проблем ще бъде резултатното им използване. Когато се говори за Чомаков, на първо място следва да се поставят целта и начинът за нейното постигане, които обикновено стоят на позаден план в лидерската дефиниция.

Похватите, които Чомаков използва в политическата си практика, са функция на неговия натюрел и на ограничените ресурси на възрожденското ни общество. Както и всички останали българи тогава, Чомаков е лишен от какъвто и да било политически опит. Но притежава висок социален статус и

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Албена Миланова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 2/2015:

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Le Tigre de Janina – образът на Али паша Тепелена в произведенията на Франсоа Пуквил / *Александра Миланова*

Революционните традиции в Старозагорско през Възраждането / *Ангел Динев*

ЦЪРКВА И ОБЩЕСТВО

Манастирът „Св. Йоан Предтеча“ край Созопол – просопографски очерк / *Венцислав Каравълчев*

Културно-историческо наследство на Разбойския мастир / *Камелия Божилова*

ДИСКУСИОННО

Отново за термина „турско робство“ / *Валери Колев*

Едно нехаресвано лидерство от времето на националното Възраждане / *Илия Тодев*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

„А иначе Дунав е само една река!“ / *Григор Бойков*

Книга, която заслужава да бъде прочетена / *Пламен Митев*

ПАЗИТЕЛИ НА ПАМЕТТА

Пътят на златото на траките по света. Документална изложба в Българския културен институт в Париж / *Гая Пиндикова*

Тракия и траките / *Валерия Фол*

Реставрацията на тракийските съкровища / *Светла Цанева*

отлично образование – и това му позволява да се учи на политика „в движение“, „чиракувайки“ при своите противници и чужди партньори. За теоретическа основа ще са му служили най-вече класическите гръцки автори – той често например се позовава на Езоп – и на Библията. Може би е чел и Макиавели. Запознат е също с националноосвободителния опит на италианци, гърци, сърби, поляци. Почерпеният от такива източници инструментариум се съчетава с характерните за Чомаков ум, воля, енергия, целеустременост, чувство за дълг и чест. Прилагана в обществената практика през изключително по своята историческа потенция време, комбинацията от превъзходни лични качества, патриотизъм и изпитани политически прийоми води до решение на Църковно-националния въпрос и прави от Чомаков не само първия от професионалните, но и един от най-успешните, макар и непризнавани, държавници на съвременна България.

В създаването на Екзархията може да се види пример за солово решение на голям политически проблем от горе, при минимални капиталовложения и по мирен начин. Ролята на народа, който в случая е закрилян от официалната светска власт, се изчерпва кажи-речи само с постоянство – в това да не плаща църковни данъци, да не се стряска много-много от липсата на владици и редовно да декларира непризнаване на Патриаршията. Разбира се, това е важен коз, но той сам по себе си е инертен – както е инертно и отличното геополитическо положение на българската земя, която привлича вниманието на всички Велики сили и така дава възможност за комбинации с еднакво силна потенция за възход и провал. В Църковния въпрос няма насилие – падат една-две жертви, наистина, и стават няколко сбивания в църкви, но напрежението, макар и трайно, никога не достига екстремни стойности. Единствените комай вложени финансови средства, освен тримесечните „командировъчни“ за делегатите от 1861 г., са 400-те хиляди гроша запламя от Пловдивската епархия за нейния представител в Цариград.

При такива прочее скромни дадености, как по-конкретно Чомаков постига целта?

„Съединете фанариотската лукавост с йезуитската хитрост и свържете ги с най-голямо славолубие, та ще имате истинната картина на Чомаков. За него сичките средства са добри, стига само да постига целта си“ – твърди през 1864 г. един (братовчед му Георги Вълкович) от най-неприятно настроените към него съвременници. Но Чомаков сам себе си схваща – и с много повече основание! – като самотен рицар на нацията, на чийто щит би следвало да се прочете девизът: „Всеотдайност и постоянство!“

Поради растителното размиване между това, което другите виждат у него, и онава, което той мисли за себе си, най-сериозен проблем за Чомаков ще да са били взаимоотношенията с останалите гейци по

Избрано

Въпроса. Той редовно поддържа връзки с много хора – било пряко, било чрез писма. Но не се разбира много-много с тях. Подобно на всички български водачи и той се сблъсква с почти непреодолимата трудност по създаване и поддържане на ръководен статус сред представителите на народ, който отгавна е загубил традициите си за вертикално обществено структуриране и мрази йерархията. Силен, издръжлив, инициативен, позитивен, но емоционално неовладян, самовзискателен, но и самомнителен, материално осигурен и обзет от чувство за мисия, Чомаков намира около себе си само неискреност, коварство, своеволие, егоизъм, користолюбие. В тази, нерядко впрочем срещана, нагласа, изглежда, се състои „умението“ му да „печели“ врагове – гори измежду приятелите си.

С по-висшестоящи Чомаков умее да установява и поддържа превъзходни отношения. Например от турските големци, освен с Али паша, той е много близък с Мидхат паша, благодарение на когото, както изглежда, става член на Държавния съвет през 1877 г. Въпреки гръмката си русофобска слава смогва да получи от ген. Аракадий Столицин поста шеф на румелийското здравеопазване. Всесилният в началните години на обединена България Стамболов го почита, а княз Фердинанд го нарича „папа“: Чомаков е дипломат, който умее не само да се нрави, а и да се гържи твърдо и независимо, когато смята това за нужно, въпреки риска да си навлече гнева на големец, при когото е в качеството си на просител – както можем да съдим от една среща с великия везир Къбръзлъ паша.

Това, че е могъл да бъде непоносим за своите, не пречи на способността му да води успешни преговори не само с най-високопоставените турци, но и с цариграгските представители на Великите сили. Например колкото и голям противник да му е Игнатиев, Чомаков е в състояние да се среща с него, да разговаря, да спори, да губи и печели, съблюдавайки безупречен *bon ton*. Той установява близки и плодотворни отношения и с всички посланици на кралица Виктория през 1861 – 1878 г. в Цариград, особено с Булвер, с Елиът, а и с най-известния ѝ консул тогава на Балканите – Блънт. Регистрирани са негови контакти и с интернунция Прокеш фон Остен, както и с пратеника в Турция на Наполеон III, Н.-П. Буре.

Така или иначе, дали заради лични, или национални характерови особености, той, макар някои (като например Гр. Начович, Ст. Веркович) да виждат в него бъдещия български княз или министър-председател, не смогва да се наложи като траен авторитет сред онези, които би следвало да се определят като негови привърженици. Първенството му често е оспорвано, а в началото на 1869 г., когато е само на крачка от може би значително по-изгодно от онова, което ще бъде формулирано в Екзархийския ферман решение на Църковния въпрос, неговите другари го изоставят и така вместо заслужен триумф той жъне унижителна маргинализация. Гросмайстор в политическата игра с чуждите, Чомаков не успява да вдъхне достатъчно респект у своите.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 2